

KÖZTERÜLETEK NÉVADÁSÁNAK JELLEMZŐI A MAGYAR VÁROSOKBAN – EGER

BORSOS ÁRPÁD

CHARACTERISTICS OF THE NAMING OF PUBLIC SPACES – EGER

ABSTRACT

The question is the same as in the case of the cities already examined (Kaposvár, Sopron, Szolnok, Zalaegerszeg, Veszprém). The naming of public spaces is a symbolic occupation of space by central power. Eger is a settlement in Hungary where Saint Stephen founded a bishopric. Its development was influenced by a series of tragedies. The opportunity for civic development opened up when he was freed from church serfdom in 1854. In 1886 it received the title of a city with a council.

The early names of its public areas are known from official documents from the 14th century. The first map of the manuscript with street names dates to 1787. Most of the names are of geographical and topographical origin. There are also religious concepts, names of historical figures, and individuals of the biosphere. Since the map from 1888, the development of the city can be inferred from the number of named public spaces, and the nature of power from the names.

It informs about preserving traditions and accepting the value judgments of ancestors: Of the 2024 street names, 4 remain from the initial period before 1787, 107 from the period of civic development, 43 are certainly linked to the years of state socialism, 155 before January 1, 1975, but the date is unknown, 119 after the change of regime. The neuralgic point of naming is personal names, which show how many of those created in each period survived until 2024.

Of the 236 personal names from the initial period, 165 have remained to this day, of which 80 can be found on the 1888 map, 60 were created between 1945-1990, and 25 after the change of regime. The influence of the ideology of central power can be seen in all the periods examined.

BEVEZETÉS

A kutatássorozat – nevezetesen a központi hatalom hatása a közterületek névadására¹ – újabb célpontja Kaposvár, Sopron, Szolnok, Zalaegerszeg, Veszprém után Eger megyei jogú város. A települést Szent István az 1009 előtt szervezett tíz püspökség egyikének székhelyévé tette. Fejlődését tragédiák sora kísérte, befolyásolta (tatárok, husziták, Dózsa felkelői, törökök dúlták, kolerajárvány, tűzvész, árvíz pusztította). A jelzett elsődleges kutatási célt kiegészíti annak vizsgálata is, hogy a különböző – ideológiailag eltérő – korok névadása mennyire időtálló.

Történelmi sajátossága mellett a témával kapcsolatos dokumentumok mennyisége és fellelhetősége okán a vizsgálat időbeli szakaszolását a következőképpen célszerű fejlődéséhez igazodva megállapítani (CSAPÓ T. – LENNER T. – KOVÁCS G. 2023). Így: 1. a kezdetektől a kiegyezésig, 2. a polgári fejlődés időszaka, 3. koalíció és az államszocializmus évei, 4. a rendszerváltozástól napjainkig.

A vizsgálat alapját KOVÁCS BÉLA (1965) tanulmánya mellett a város vezető testületeinek (képviselő-testület, tanács végrehajtó bizottsága, önkormányzati közgyűlés) 2024-ig terjedő időszakban született elérhető határozatai, korabeli térképek (1787., 1888., 1913., 1922., 1930., 1943., 1958., 1998., 2001.)², „Eger utcanév változásai 1800–1989”³ a megyei jogú város Polgármesteri Hivatalának 2024-ben hatályos közterületjegyzéke képezték.⁴ A munka nem mentes az egyes dokumentumokban található ellentmondásoktól, pontatlanságoktól. Ahol azok korrigálására nem nyílt lehetőség, elengedhetetlen volt azok továbbvitele.

Eger a kutatás idején hazánk legnépesebb városai között a 19. helyet foglalta el. Lakossága 49 499 fő, területe 92,24 km² volt.

KÖZTERÜLETEK ELNEVEZÉSE A KEZDETEKTŐL A KIEGYEZÉSIG

A településen belül a közterület minőségét (út, utca, tér stb.) rögzítő első névadásokról a középkor jellegzetes, latin nyelvű írásos műfajaiból (oklevelek, szerződések, összeírások, engedélyek, pl. educillatio stb.) szerezhetünk információt. Az első névadások spontán jellegűek voltak, általában a térbeli pozíció pontos megjelölésére törekedtek a szerzők. Más települések forrásanyagában is szereplő *platea*, *vicus*, *villa* és *contrata* megnevezések nem jelentenek egyértelműen utcát, esetenként falut vagy városrészt. Ezért a közterület minőségét is jelző első elnevezéseket vettük figyelembe, azokkal a 14. századtól találkozhatunk: *Dyozeug* (1382), *Zabadwcza*, *Solyomwcza* (1443), *Kovach wcza* (1502), *Olawwcza* (1546), *Harangozowcza* (Bakócz-kódex), *Hozwcza* (1550), *Pyaach* utca (16. századi összeírás) (KOVÁCS B. 1965).

Tisztán magyar nyelvű elnevezéseket tartalmaz II. József németesítési törekvésével szemben az „Eger város fallal kerített része 1787”-ből. A kéziratos térkép valójában a fejlődén túl területekre is kiterjed, mintegy ötven, egyértelműen elolvasható, nevesített közterületet tartalmaz. Utcák: Almagyar, Árva, Baktai, Casinó, Czukor, Csurgó, Hév víz, Hold, Irgalom, Ispotály, Kaszánya, Kátéi, Kereszt, Kesergő, Kígyó, Koczka, Lejtő, Mária, Mecset, Orom, Oroszlán, Part, Piacz, Sándor, Sarló, Sors, Szabadkai, Széchényi,⁵ Szegedy, Szegfő, Szelő (Szőlő?), Szeminarium, Tavasz, Tetem vár, Török, Új világ, Vadász, Vecsei; terek: Dobó, Lyceum, Malom, Piacz, Tábornok, Váralia, Zichy; közök: Liliom, Mecset, Rác, Récze és Bárány sor. A többség földrajzi, helyi, topográfiai név, illetve a tipológiailag csoportot nem alkotó nevek, továbbá néhány, a városhoz kötődő személyiség, működő intézmény.

A város a 19. században tragédiák sorozatát szenvedte el. Területének nagy részét két alkalommal is tűzvész perzselte fel, a várfal déli falának leomlása házakat rombolt le, a kiáradt Eger-patak épületekben, emberéletben, állatállományban okozott jelentős károkat. Kedvező fordulatot jelentett, a polgári fejlődés lehetőségét nyitotta meg, hogy 1854-ben kiszabadult az egyházi hűbér alól.

KÖZTERÜLETEK ELNEVEZÉSE A POLGÁRI FEJLŐDÉS IDŐSZAKÁBAN

Eger gazdasági és infrastrukturális fejlődése – bár 1886-ban megkapta a rendezett tanácsú város címet – csak az évszázad utolsó évtizedében gyorsult fel. Népesége azonban ezt a dinamizmust nem követte. Az erőteljesebb területi növekedést egyelőre semmi nem kényszerítette ki.

Az ugrásszerű fejlődést megelőző állapothoz viszonyítva az 1888. évi térkép alapján összeállítható utcanévjegyzék ad fogódzót. Az évszázaddal korábbi ábrázolás eltérő szűkebb területnagyságot ölel fel. Mellette az elszenvedett traumák által okozott városszerkezet változása egyaránt szerepet játszottak a közterületek jelentős (mennyiségi és minőségi) változásaiban.

Közben a névadás lehetőségében a törvényhatóságokról szóló 1886. évi XXI. tc. hozott generális változást. Az államszervezési struktúrában a közterületek névadását az önkormányzatok kompetenciájaként rögzítette, a központi akarat helyi szintű érvényesülését viszont a főispáni, törvényhatósági szisztéma szolgálta. Ezáltal a helyi hatalom valójában a központi hatalom meghosszabbított karjává vált.

A korábbi nevekből valamivel több mint húsz élte túl 1888-ig a közben eltelt egy évszázadot: Almagyar, Árva, Baktai, Bárány, Czukor, Dobó, Lejtő, Liceum, Malom, Mária, Mecset, Piacz, Rácz, Sándor, Sors, Széchényi, Szöllő, Tavasz, Törökfő, Új világ, Vadász. Figyelemre méltó, és aligha lehet a központi hatalom túlterjeszkedésének vélelmezni, hogy a Szegedy (Ferenc püspök) és a Zichy (akár a jelentős grafikus, festőművész, akár a magyar arisztokrata család a névadó) lekerült az utcanévtáblákról. Ugyanakkor mintegy száz újjal gyarapodott az utcajegyzék. Mint más vizsgált városokban is, a névadás hasonló időszakig többségben a földrajzi fogalmak, a városhoz kötődő földrajzi, topográfiai elnevezések voltak: Agyagos, Árnyék szala, Baromvásár, Bércz, Czifra kapu, Deméni, Donát, Farkas völgy, Fejtő, Felnémeti, Folyó, Gerincz, Halom, Haltér, Hatvani, Homok, Húspiac, Kisalag, Kiskapu, Kő, Kőporos, Lejtő, Maklári, Mecskei, Menház, Nap, Pécsi, Sark kapu, Sertekapu, Szalapart, Szalóki, Szél, Telekesi, Újsor, Uszoda, Várkör, Várköz, Város ház, Várőr út, Vásár tér, Vasút, Veres kút, Verő szala.

Az arányokat tekintve csökkent ugyan az egyéb kategóriába sorolhatók száma, de még mindig a második tipológiai csoportot alkotják: Csákány, Fűzér, Hadnagy, Honvéd, Kapás, Kertész, Király, Kisasszony, Korona, Könyök, Kuruc, Mély, Moraj, Nyíl, Remény, Síp, Sors, Szép, Takács, Tévesztő, Tímár, Tündér, Törökfő, Új világ, Vadász, Válás. Megháromszorozódott a személynevek száma. Újak viszont: Arany

János, Árpád, Beháry (helyesen Behári oszmán költő, a mohácsi csata megéneklője), Bethlen, Bocskay, Csíky Sándor, Hunyadi, Kilián, Perényi, Petőfi, Pirker, Tóth, Sándor, Széchényi, Vitkovits, Vörösmarty. A bioszférát képviseli: a Bárány, Orgonás, Pacsirta, Pázsit, Rigó, Rózsa, Szarvas, Szöllő, Virág, az intézményeket, létesítményeket a Fürdő, Kórház, Malom, Papnevelde, Óvoda, Szervita (rend, kolostor stb.). Nemzeti kultúránk nagyjai ideológiai ítélkezés felett állnak, történelmünk, a város jelentős személyiségei szintén. A hazafiságnak, a nemzeti öntudatnak ez a jele hatalomtól függetlenül élt még az átlagemberek esetében is.

A 20. század eleji változásokra korlátozott mértékben következtethetünk a világháború előtti 1913-as térkép adatai segítségével. Ez a térkép ugyanis lényegesen kevesebb utca, út stb. nevét őrzi az ábrázolt terület szűkre szabott volta következtében. Ennek ellenére az élvonalba tartozó nemzeti, történelmi, kulturális személyek társaságában több „neuralgikus” személynevet tartalmaz, zömmel a későbbiekben politikai céltáblául is szolgáló egri egyházi méltóságok: Bartakovics Béla, Bem tábornok, Bornemissza Gergely, Ferenczy Károly, Gárdonyi Géza, II. Rákóczi Ferenc, Kisfaludy Sándor, Knézics Károly, Mindszenty Gedeon, Rajner Károly, Szaicz Leó, Tárkányi Béla, Türk Frigyes. Hiányoznak viszont minden bizonnyal a korábbiakban említett okok miatt más kiemelkedő személyiségek, akik a politikai, ideológiai megmérettetés fölött állnak, kurzustól függetlenül: Árpád vezér, Arany János, Csíky Sándor, Hunyadi János, Petőfi Sándor, Széchényi.

Az első világháború nem okozott komoly fizikai veszteséget Egerben, a trianoni országcsönkítés sem érintette a várost, így jelentős újjáépítésre nem volt szükség. A háború utáni első elérhető, 1922. évi térkép már a város alakulásának valószínűbb állapotát mutatja. 1888-hoz viszonyítva – feltehetően a város strukturális változásai következtében, nem kizárva a rajzoló ábrázolási szándékát – 31 elnevezés már nem található. Többségük földrajzi, topográfiai hely, illetve pont, például: Almagyar út, Baromvásár tér, Hatvani út, Piacz utca stb.; a tárgyi valóság elemei: Orom, Óvoda, Szegfű utca, Zöldkoszorú tér; az egyéb kategóriába sorolható Kovács köz, Nap, Sors, Takács utca stb., és mindössze két személynév hiányzik: Bocskay és Perényi. Eközben ötven új elnevezéssel találkozhatunk. Többségük személynév, a korábbiakban már említetteken túl: Andrásbíró Bolyky, Csokonay, Deák Ferenc, Ferenc, Garay, Jókai, Kállay Zoltán, Károly, Kilián, Kovács János, Pyrker, Smassa, Szvorényi József, Verbőczy, Wesselényi. Változatlanul kedvelt a földrajzi, topográfiai elemek használata: Állomási, Ceglédi, Cifrakapu, Czigányvár, Demjéni, Fürdő, Szalapart, Szépasszonyvölgyi, Tetemvár; az anyagi világ elemei: Rigó, Rózsa, Széna, Torony, Új kaszárnya; az egyéb kategóriába sorolható: Érsek, Görög, Káptalan, Nyár, Tüzér.

A Trianon utáni, két világháború közötti időszakban számottevő építkezéssel, beruházással együtt járó fejlődés következett be az intézményi, az infrastrukturális hálózatban, azzal együtt az életminőség javulásában. Új gazdasági ágazatként kialakult a borturizmus. Eredményeként az 1940-es évekre nőtt a város népessége, maga a várostest is. „Teljesen kiépült a Károly-város, beépült a Csákó városrész, megindult a Hajdúhegy és Lajosváros beépítése” (CSAPÓ T. – LENNER T. – KOVÁCS G. 2023).

A társadalmi-politikai életben a Szövetséges Katonai Ellenőrzési Bizottság 1927. évi megszűnése könnyítette a trianoni trauma okozta nyomáson. A revíziót kérő, követelő hangok, a haderő fejlesztése egyre nyíltabbá vált. Hitler hatalomra jutásával egy revans reményében bízva, vezetőinek jóvoltából, az ország fokozatosan sodródott az újabb háborús konfliktusba. Az időszak változásai minőségi (a központi politikai, ideológiai befolyásoltság) és mennyiségi oldalról (közterületek számának gyarapodása) visszatükröződnek az utcák, utak, terek stb. elnevezésében is.

A megelőző állapotokhoz képest az 1943-as térképen 31 közterületi elnevezés nem található. Azok között a mérés korábbi időszakában jellegzetes típusok közül a földrajzi és topográfiai pontok: Állomási, Árok, Demjéni, Gerinc Györgyényi, Halpiac, Húspiac, Sánc; az intézményeket, létesítményeket a Fekete sas, Gimnázium, Gözmalom, Malom, Papnövelde, Új kaszárnya. Érintik a természet világából kölcsönzött elemeket, melyeknek területspecifikus jellegzetessége nincs, az ország számtalan településén fellelhető: Bárány, Gerle, Hold, Homok, Kígyó, Korona, Nyíl, Rigó, Rózsa, Szél, Szöllő, Torok. Hasonlóan például a Keskeny, Lovász, Remény és mindössze két, önmagában hasonló értékű személynév: Ferenc, Károly.

A mintegy 130 új elnevezésből a kor szellemiségéről a földrajzi, topográfiai elnevezések, a személynév árulkodik. A trianoni trauma feletti érzés, a „nem, nem, soha” gondolat ébrentartására motiválta – mint az ország több városában – az elszakított országrész városait utcajelölésre felhasználni. Így: Aradi, Brassói, Deméni, Eperjesi, Fiumei, Gyulaféhevári, Iglói, Kassai, Kolozsvári, Lőcsei, Nagyváradi, Nyitrai, Pozsonyi, Rozsnyói, Szabadkai, Székelyudvarhelyi, Zombori, velük egy sorban a címerben szereplő, elveszített „hármashalom” egyike, a Tátra. Majd még egyszer ennyi a földrajzi, topográfiai nevet hordozó közterület, kimondottan helyi vonatkozású és bárhol fellelhető: Almagyar, Akácos, Borház, Cifrapart, Dézsmaházi, Csordás, Epreskert, Faiskola, Hajdúhegy, Kőkút, Kötő, Kővágó, Kacsapart, Lakatgyártó, Laktanya, Liget, Mecset, Menház, Nagyrét, Patak, Pást, Pázsit, Ráckapu, Sertekapu, Sóház, Szala köz, Szénáskert, Szeszfőzde, Tüzoltó, Várköz, Vasút.

A személynév között az államideológiát, az egyház erejét, történelmi szerepét demonstráló egyéniségek (Eger esetében érthetően a katolikus bíborosok, érsekek, kanonokok) jelentős aránya mutatja: Bakócz Tamás, Endrődy, Ipolyi Arnold, Katona István, Lanchelotti, Ludányi Antal, Maczky Valér, Nagy János, Szmrecsányi Lajos, Tordai Ányos, Werner apát, IV. Incze pápa, társaságukban a szabályt erősítő kivétel, az egyetlen protestáns érsek-provizor, Literáti Tamás. A politikai kontinuitás demonstrálása mellett a lokálpatriotizmus ereje által névtáblára emelt egykor prominens egri személyiségek (miniszter, országgyűlési képviselő, polgármesterek, bírók): Babocsay, Grónay Sándor, Horánszky Nándor, Isaák Gyula, Jankovics, Neumayer, Rottenstein, Rózsa Károly, Schaffner, Szabó Sebestyén, Tavassy, Tiba István; a város életében örök érvényű érdemeket szerző polgárcsaládok: Gróber, Mlinkó, az olvasókört szervező földműves, Kocsis Bernát. A honatyák akaratának megfelelően „békésen” megférnek egymás mellett a korábbi és az aktuális évek elismerésre méltó és emberiség ellen elévülhetetlen bűnököt elkövető hazai és külföldi politikusai:

Apponyi Albert, Hitler, Horthy Miklós, Klebelsberg, Lothermere Lord, Mussolini; velük egy csoportba nem sorolható IV. Károly, Pilsudski, valóságban egymás esküdt ellenségei, a hintapolitika bizonyítékeként (Horthy vs. IV. Károly, Hitler vs. Pilsudski). Nem kétséges, hogy a központi hatalom nyomása, a szervilizmus „tisztelte meg” ezzel az aktussal – nem egyedülálló esetként az országban – még életében Hitlert, Horthy Miklóst, Mussolinit.

Költőink: Balassa Bálint, Berzsenyi, Gyóni Géza, Kazinczy, művészeink: Liszt Ferenc, Fadrusz, Munkácsy, a városhoz kötődő tollforgatók: Gorove László, Kondra Kabos, Szmracsányi Miklós, Vavrik Béla, az építész Gerl M. képviseli szellemi életünket.

Az egri vár vitéz harcosai: Fügedy, Perényi, Pető, Zoltay kíséretében Gárdonyi Géza által kreált hősnő: Cecey Éva a lokálpatriotizmus, a történelmi idolként életben tartásának szándékáról tanúskodik, akár a regény címe: *Egri csillagok*. Akik nélkül nincs magyar történelem, mindössze öten jutottak a döntőnk eszébe: Attila, Bocskai, Lenkey, Mátyás király, Szt. István. Csoportjukat csak a szentek múlják alul: Szt. Imre, Szt. Rókus. A sorból kilóg, de színezi a névsort Endresz (György) távrepülő világajnok pilóta.

Az említettek közé nem sorolható, szinte egyedi előfordulásuk okán önálló csoportként szerepeltetni nem célszerű közterületi elnevezések: Csákó, Foglár,⁶ Harangöntő, Hatvanas ezred, Hétvezér, Hősök, Janicsár, Jezsuita, Levente, Merengő, Szegfű, Tímár, Tizes honvéd, Tompa, Trinitárius, Vadász, Zúgó, Zseb.

KÖZTERÜLETEK ELNEVEZÉSE A KOALÍCIÓ ÉS AZ ÁLLAMSZOCIALIZMUS ÉVEIBEN

A második világháború alatt a város hatalmas károkat szenvedett. 1944 őszén a visszavonuló német csapatok gyárat, üzemeket szereltek le, elhajtották az állatokat, megrongálták a vasútállomást, felrobbantották az Eger-patak valamennyi hídját. Mint az egész ország, Eger is a romok eltakarítása, az újjáépítés megkezdése, egy új, demokratikus állam megteremtésének lázában égett. Akár több városunkban, az első intézkedések egyike volt (feltehetően) az elmúlt rendszer képviselőinek (háborús bűnösök: Hitler, Horthy, Mussolini mellett több politikus, egyházi vezető) eltüntetése a közterületekről. Nyomai a levéltárban őrzött dokumentumok között csak mozaikokban lelhetők fel. Hitler, Horthy, Mussolini nevének megváltoztatásáról szóló határozat nem került elő.

A koalíciós években jelent meg a közterületeken: Almási Pál, Bajcsy-Zsilinszky, Bajza József, Blaskovics Gyula, Dayka Gábor, Dózsa György, Frank Tivadar, Hibay Károly dr., Keglevich Miklós, Klapka György, Lájér Dezső, Mártírok, Puky Miklós, Somogyi Béla, Szarvas, Szepessy András, Szolártsik Sándor; 1947-ben például a Klebelsberg teret Vorosilov térré változtatták. A személyi kultusz első éveiben adták az Ady Endre, Alkotmány, Beloianisz, Egészségház, Farkasvár, Karaszek Mihály, Károlyi Mihály, Nagy József, Úttörő, Május 1., Szabadság neveket.

Az első tömeges átnevezés dokumentuma 1953-ból származik. Tanúsága szerint a változtatások: Babócsay Sándor → Visontai Mihály, Barkóczy → Stadion, Bartakovics → Vöröskút, Beloiannis → Csiky Sándor, Bethlen → Konyev tábornok, Domonkos → Jakab mester, Endresz → Együd István, Erdődy → Bercsényi, Foglár → Engelsz, Grónay → Pacsirta, Györgyényi → Beloiannis, Irgalmas → Semmelweis, Jankovics Dezső → Tél, Jezsuita → Városhalu, Károlyi Mihály → József Attila, Kocsis Bernát → Margit Asszony, Literáti → Gergely mester, Ludányi → Putnoki, Mindszenty Gedeon → Bródy Sándor, Nagy János → Malinovszki, Neumayer → Bercsényi, Rajner Károly → Hámán Kató, Rózsa Károly → Rózsa, Szaicz Leó → Szvorényi → Tavassy → Tavas, Táncsics Mihály → megszűnik, Tárkányi Béla → Táncsics Mihály, Tiba István → Tiba, Tordai Ányos → Hajdúhegy, Tóth József → Temető, Vöröshadsereg → marad, Werner apát → Fazola Henrik.⁷

A következő, teljes körűnek tekinthető adathalmaz az 1958-as térkép. Az addig bekövetkezett változásokról az onnan már hiányzó és újonnan megjelenő elnevezésekből következtethetünk. A koalíciós évek és az államszocialista éra eddig terjedő időszakának tisztogatása eredményeként félszáznál is több változtatást konstatálhatunk. Többsége személynév, de néhány, a rendszer ideológiájához kötődőnek minősített, sőt „ártatlan” köznév: Apponyi Albert, Bakócz Tamás, Brezovay, Cigányvár, Deák Ferenc, Ék, Erdődy, Érsek, Eszterházy, Gróber, Horánszky, Hunyadi, Isaák Gyula, IV. Károly, Jezsuita, Kállay Zoltán, Káptalan, Kaszinó, Király, Lancelotti, Levente, Lothermere Lord, Mátyás király, Nagy János, Nyár, Pallos, Perényi, Pilsudski, Pyrker, Smassa, Schaffner, Szmrecsányi, Szt. Imre, Szt. István, Szt. János, Szt. Rókus, Szvorényi József, Török köz, Tompa, Új sor, Új világ, Uszoda, Vadász, Válás, Vavrik Béla, Verbőczy, Wesselényi, IV. Ince.

Új személynévek a már említettekkel együtt: Ady Endre, Almási Pál, Ankli József, Arany János, Bacsó Béla, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Bajza József, Balázs Ignác, Bartók Béla, Dózsa György, Fazola Henrich, Fellner Jakab, Frank Tivadar, Hibay Károly, Károlyi Mihály, Keglevich Miklós, Klapka György, Kolacskovszky Lajos, Kölcsey Ferenc, Krakauer János, Lajer Dezső, Lenin, Marx Károly, Móricz Zsigmond, Nagy József, Nemezz József, Puky Miklós, Reményi Ede, Szent Rókus, Szepesy András, Szolárcsik Sándor, Táncsics Mihály, Tinódi Sebestyén, Tompa Mihály, Vályi István, Zalár József.

Egyéb elnevezések: Árva köz, Bárány, Egészség ház, Farkasvár, Homok, Honfalu, Iv, Gerle, Kisköporos, Kistályai, Köporos, Köztársaság, Külső sor, Május 1., Mártírok, Meder, Nagyköporosi, Paphegy, Rigó, Rózsás, Szovjethadsereg, Téglagyár, Tihamér, Torok, Úttörő, Városhal, Vasöntő.

Végül is az időszak névadására a zavarodottság, a teljes ideológiai elvakultság, történelmi érzéketlenség jellemző. Ideológiai ellenfeleik társaságában „leváltották” nemzeti történelmünk nagyjait: Deák Ferencet, Hunyadi, Mátyás királyt, Szt. Istvánt, az országunkat érintő trianoni igazságtalanság ellen kiálló Lothermere Lordot. Érdemeikre tekintet nélkül a város egykori vezetőit, egyházi személyiségeit, akik szerepet játszottak Eger „magyar Athéná” válásában (pl. Pyrker, Szmrecsányi Lajos,

Szvorényi József stb.), *horribile dictu* Kovács Bernát földműves népművelőt, a 19. század végének első földművelő olvasóköri alapítóját. Helyükbe nemzeti kiválóságainak társaságában a marxizmus-leninizmus nagyjait, a Tanácsköztársaságban szerepet játszó személyeket tettek (pl. Ankli József, Lájér Dezső, Vályi István stb.), rendszerkomfortnak minősített (pl. Május 1., Szovjethadsereg, Úttörő), illetve fantáziátlan közneveket (Gerle, Meder, Torok stb.).

A következő évtizedekben a város dinamikus fejlődése következett be. Eredményeként lakosságszáma számottevően nőtt, az 1960-as 38 610-ről 1990-re 61 573-ra. „A megnövekedett lakásigényeket tömeges állami lakásépítéssel oldották meg. Az 1960-as évtizedben épült fel a Gólya utcai és a Hadnagy úti, a '70-es években a Csebokszári (ma Északi-) és a Lajosvárosi, végül a '80-as években a Rác hóstyai és a Hajdúhegyi lakótelep” (CSAPÓ – LENNER – KOVÁCS G. 2023).

A városi végrehajtó bizottság döntése értelmében a megszűnt a Barkóczy Ferenc, az Irgalmas, a Kisasszony, a Kőporos, a Kővágó, a Szmracsányi Miklós tér. A lakásépítkezések és 1971-ben Felsőtárkány Egerhez csatolása következtében többszörösére nőtt a névvel jelzett közterületek száma. Az új elnevezések túlnyomó többsége személynév, nemzetünk és Eger város történelmének, művészeti, szellemi, tudományos életének prominenseit örökíti meg: Bercsényi Miklós, Berze-Nagy János, Breznay Ferenc, Búzás Gyula, Eötvös Loránd, Hell Miksa, Hevesy Sándor (helyesen Hevesi), Hild József, István király (rehabilitált államalapítónk a kor eszmevilága szerint), Joó János, József Attila, Kovács Jakab, Kodály Zoltán, Kölcsey Ferenc, Legányi Ferenc, Markhot Ferenc, Mikes Kelemen, Mikszáth Kálmán, Pápay Sámuel, Radnóti Miklós, Remenyik Zsigmond, Szarvas Gábor, Váci Mihály, Vajda János, Vak Bottyán, Veres Péter. Névtáblát kapott a Vallon család, akiknek köszönhető a nagyarányú szőlőtelepítés.

Fogyóban, de még jelen vannak a kommunista eszme képviselői: Berzeviczy Gizella, Hámán Kató, Karaszek Mihály, Kiss Lajos, Münnich Ferenc (dr.), Némethi Lajos, Pogonyi Antal, Zalka Máté, felzárkóztatták közéjük a szovjetek révén idollá emelt polgárháborús katonatisztet, Csapajevet, a kongói baloldali mártírt, Lumumba Patrikot; a szentek sorát bővítette Rozália. Névtáblára került König Ferenc és Kuzman János, Indig.⁸ A város politikai és állami vezetése – mert az előbbi „útmutatása” nélkül ez utóbbi mozgástere meglehetősen szűk volt – jól érzett rá, milyen tartozása van nagyjainkkal – Bercsényi, Eötvös József, József Attila, Kölcsey Ferenc, Mikszáth Kálmán, Radnóti Miklós stb. – szemben. A döntések összességében az ideológiai hitvallás mellett tükrözik a központi hatalom kontinuitást, legitimitást bizonyító szándékát.

A köznevek legnagyobb csoportja földrajzi-topográfiai: Bagolyvár, Fertőbánya, Kallómalom, Kiseged, Kiskanda, Kőkút, Nagyeged, Régi cifrakapu, Rudivár, Síkhely, Töviskes, Zellervár, Zólyomi; a természet világából jött a Rezeda, a Súlyom, a Tölgy; közös tipológiai csoport nélküliek: Raktár, Rövid, Szálloda, Szövetkezet, Szüret, Tavasz, Új élet.

A rendszerváltáshoz (változtatáshoz) vezető út első lépései már 1988-ban elkezdődtek. Az Ellenzéki Kerekasztal működése a folyamatot visszafordíthatatlanná tette, sőt felgyorsította. Ennek hatására a városi tanács végrehajtó bizottsága a gyengülő állampárti jelent érzékelve saját múltjának emlékét eltörlő határozatokat hozott a közterületek elnevezéséről, akkor is, ha az ideológiájuk alaptéziseivel ellentétes. Át-, illetve visszanevezésekről döntött, akár a térszerkezet változtatásával is: Lumumba térből Állomás tér, Szabadság térből Eszterházy tér, Indig utcából Déva utca, Lenin térből Hatvani kapu és Hunyadi tér, Beloianisz utcából Barkóczi és Györgyényi utca, Dr. Münnich Ferenc utcából Hadnagy és Barkóczy utca, Felszabadulás térből Törvényház és Pyrker tér. Ezzel együtt társadalmi vitát kezdeményezett további változtatásokról: Lenin útból Deák Ferenc, Mátyás király és Kerecsendi út, Szovjethadsereg útból Szvorényi út, Marx Károly utcából Érsek utca, Egészségház utcából Kossuth Lajos és Kálnoky László utca, Kossuth Lajos utca megosztásával Káptalan és Kossuth Lajos utca, Május 1. utcából Servita utca, Csapajev sétányból Bükk és Északi sétány.⁹ A döntéssel eredeti elnevezéseket is állítottak volna vissza. A Polgármesteri Hivatal 2024. évi nyilvántartása szerint viszont a Káptalan és a Hunyadi név visszaállítása a kutatás ideje alatt sem történt meg. Egészségház utca viszont létezik, érintetlenül maradt, a Kálnoky Lászlót érintő határozatot csak 2003-ban hajtották végre. Hunyadi esetében döbbenetes a történelmi vakság és méltatlanság.

KÖZTERÜLETEK ELNEVEZÉSE A RENDSZERVÁLTOZÁS UTÁN

Az új városvezetés, a képviselő-testület megalakulását követően folytatódott a belváros rekonstrukciója, az ipari létesítmények kitelepítése a belvárosból és a belső lakóövből. Helyük új funkciókat kaptak, például lakópark. Kertvárosi részek épültek, új szubcentrumok jöttek létre a város peremén, s a lakosságszám csökkenése ellenére nőtt a beépített terület nagysága. Hatásaként bővíteni, változtatni kellett a közterületek elnevezését is (CSAPÓ T. – LENNER T. – KOVÁCS G. 2023). A pártállam utolsó pillanataiban megkezdődött régi nevek visszaállítása a rendszerváltás után folytatódik. Mint az a leváltott hatalom uralomra jutásakor is megtörtént, megismétlődik a nem vállalt múlt elemeinek eltüntetése a közterületekről. Az új, valójában visszaállított ideológia hatása a közterületek elnevezésében kétséget kizárólag tetten érhető.

A Polgármesteri Hivatal nyilvántartása szerint 1991. július 1-ig a képviselő-testület érdemben nem foglalkozott közterületek elnevezésével. E napi hatállyal viszont az utcanevek tömegének megszüntetésére került sor: Bacsó Béla, Balázs Ignác, Berzeviczy Gizella, Búzás Gyula, Felszabadulás, Hámán Kató, Karaszek Mihály, Kiss Lajos, Kuzman János, Nagy József, Nemező József, Németi Lajos, Pogonyi Arnold, Ságvári Endre, Somogyi Béla, Szepessy András, Tanácsköztársaság, Tóth József, Új élet, Úttörő, Vöröstűzér, Zalka Máté.¹⁰

A névadásban mérőföldkő a 2011. évi CLXXXIX. és a 2012. évi CLXVII. törvény, mely a XX. századi önkényuralmi rendszerekhez kötődő szimbólumok, nevek és fogalmak tilalmát rendeli el. A sarkalatos jogszabály hosszú időre bebetonozza a központi hatalom érdekérvényesítését a helyi közterületi névadásban. Hatályba lépését követő névadások egyike sem ellenkezett a központi direktívával, a Magyar Tudományos Akadémia elnöki határozatában foglalt nevek tilalmával.

Az új utcajelölések mintegy harmada személynév, közöttük „rehabilitált” nemzeti nagyságok: Deák Ferenc, Lenkey, Madách Imre, Mátyás király, Pázmány Péter, Versey Ferenc, egri notabilitások: Barkóczy, Eszterházy, Maczki Valér, Mocsáry Lajos, Szmrecsányi Lajos; újak Bánki Donát, Bálint pap (hősi egri várvédő), Wass Albert, Kálnoky László írók. Nem kevés azok száma, akik valamilyen okból (akár a közelmúltban) kötődtek a városhoz: dr. Agyagási Dezső, dr. Ringelhann György (volt polgármester), dr. Bakó Ferenc, dr. Kapor Elemér, Kopcsik Lajos, Kracker (Johannes Lucas), Pápay Sándor, dr. Sándor Imre, Sugár István, az egri vízisport prominensei: Bitskey Aladár, Erdélyi Éva, dr. Frank Judit, Kádas Géza, Pócsik Dénes; szentek: Rozália, Szent János, Szent József, Szent Miklós. Utcanévtábla tartja emlékét életben: az albán fejedelem Szkander bégnek (alias Kasztrióta György),¹¹ illetve Boross Endrének, Gyetvai Józsefnek.

Megfordult a földrajzi-topográfiai elnevezések és a személynevek aránya az előbbieik javára. Többségében helyi, közszájon forgó településrészeket, nevezetes pontokat tettek hivatalossá: Almárvölgy(i), Alvég(i), Berva(i), Berva-völgy, Céhmenterek udvara, Felvég(i), Hatvani kapu, Kisdelelő, Kis-Eged, Kis Merengő, Kőlyuk, Lesrét, Liliomkert, Madárkút, Malomárok, Nagy-Eged, Nagylapos(i), Paphegy(i), Papkert, Patak, Rácliget, Régi Cifrakapu, Rózsásdűlő, Tibrikdűlő, Töviskes, Tulipánkert, Vízimolnár, Zúgó; kiegészíti ezeket néhány településen kívüli, illetve irányt mutató földrajzi név: Bükk, Déva, Kistályai, Ostorosi, Szarvaskői; helyi intézményi, orientációs pont: Állomás, Északi-sporttelep, Harangláb, Iskola, Stadion, Törvényszék, Várház. A határozathozatalkor választottak a növény-, az állat- és a tárgyi világ köréből: Akácfa, Alma, Birka, Buzogány, Egri Bikavér, Íj, Kékfrankos, Iparos, Lágyas, Liliom, Mályva, Nyíl, Talizmán, Vadrózsa. Nem alkotnak egységes csoportot: Csodáló, Egri csillagok, Erdészek, Érsek, Fejedelem, Félhold, Gerinc, Hősök, Iparos, Kisaszszony, Mester, Napsugár, Szellő, Végvári vitézek.

ÖSSZEZÉS

Eger a Szent István által 1009 előtt szervezett tíz püspökség egyikének székhelye. Az itt koncentrálódó hitéleti, gazdasági, igazgatási hatalom okán a legjelentősebb települések közé tartozott. Fejlődését tragédiák sora befolyásolta. 1854-ben kiszabadult az egyházi hűbér alól, 1886-ban megkapta a rendezett tanácsú város címet. Polgári fejlődésének lehetősége ekkor nyílt meg.

Közszerületeinek korai elnevezései a 14. századi hivatalos okiratokból ismertek. Első, a kutatás számára hasznosítható – csupán a várra és környékére kiterjedő – kéziratot térkép 1787-ből való. Az elnevezések többsége földrajzi, topográfiai eredetű. Jelen vannak a hitélettel kapcsolatos fogalmak, történelmi személyiségek nevei, a bioszféra egyedei. A teljes körű ábrázolás 1888-ból származik. A város fejlődésére ettől az időszaktól a nevesített közszerületek számából is lehet következtetni.

A hagyományörzésről, az elődök értékítéletének elfogadásáról ad némi tájékoztatást, hogy 2024. évi utcanévből négy a kezdeti, az 1787 előtti időszakból maradt meg; a polgári fejlődés időszakából 166, biztos, hogy az államszocializmus éveihez kötődik 52 darab, 1975. január 1. előtti 88, (tehát egy része szintén az államszocializmus éveihez kötődik), de az időpont nem ismert, a rendszerváltozás utáni pedig 119.

Végezetül: a névadások neuralgikus pontjai a személynevek, melyek arról tanúskodnak, hogy az egyes időszakokban keletkezettek közül hány maradt fenn 2024-ig. A kezdeti időszaktól számított 236 személynévből napjainkig 165 lett maradandó, ebből már az 1888. évi térképen 80 lelhető fel, az 1945–1990 között keletkezett 60, a rendszerváltozás után 25.

A központi hatalom ideológiájának hatása valamennyi vizsgált korszakban tetten érhető.

VÉGJEGYZETEK

¹ Mennyire érvényesül az álláspont (NIKITSCHER 2014), hogy a jelek és szimbólumok köztéri elhelyezése egyenértékű a tér szimbolikus elfoglalásával, birtoklásával egyben az éppen aktuális ideológiát legitimálja, erejét demonstrálja, a közszerületek névadása a központi hatalom meghosszabbított karja lehet.

² Heves Vármegyei Levéltár XXIII. 652.a. 131-135. sz., 1-10, 107-110. sz., 119, 122, 125, 130, V. 172.a. 142., XXXVII. 1.a. 1-4., 9-10., 15-16., 23-24., 30-31., 37-38., 44-45, 82., 84, 85., a HM HIM térképtára.

³ Segédlet. Magyar Nemzeti Levéltár Heves Vármegyei Levéltára, Eger.

⁴ A névjegyzék csak korlátozott mértékben használható. Az 1975. január 1-je előtti állapothat differenciálatlanul, egyetlen blokkban szerepelnek a legkorábbi állapotokig. A hiátusok térképek adataival hidalhatók át, mivel a levéltári anyagok legfeljebb egy-egy esztendő névadását rögzítik, így adott időpontra vonatkozó teljes kép az azokból nem alakítható ki.

⁵ Az 1787-es térképen Szécsényi György püspöknek állítottak emléket. A névadáskor Széchenyi István – 1781-ben született – nem jöhetett számításba.

⁶ Nem az egyetlen utcanév (pl. Tompa, Tompa Mihály), amelyik akár tulajdonnév is lehetne. A későbbiekben mindkettő keresztnévvel is szerepel az utcajegyzékben. Ak-kor azt újként vettem figyelembe. Addig megfelelő adat híján a köznevet választot-tam.

⁷ A neveket – mint a korábbiakban is – a határozatban szereplő módon szerepeltetem. A „Belloinanisz” utcára vonatkozó, valamint a „Vöröshadsereg út marad” bejegyzés tanúsítja egy korábbi névváltoztatási határozat létét, melynek dokumentációja a kutatás alkalmával nem került elő. A rendelkezések nem mentesek az ellentmondásoktól.

⁸ Kilétükről dokumentált, biztos forrást nem sikerült fellelni. Indig vezetékneven több személy található az interneten.

⁹ A bevezetőben említett ellentmondások egyike például, hogy ezekről az átnevezésekről májusban, az 54/1990. (V. 10.) sz. városi bizottsági határozat döntött. A végrehajtásra július 30-át jelölte meg. A Polgármesteri Hivatal jegyzéke szerint a változtatások hatálya 1991. január 1-je.

¹⁰ A döntés időpontjáról információ nem érhető el. A levéltárban ugyanis rendszerváltozás utáni, kutatható testületi anyagokat nem őriznek.

¹¹ A korábbi, személyek melletti döntésnek világos, racionális oka van. Szkander bég vi-szont pontatlansága miatt – késve érkezett a csata helyszínére – egyetlen szövetségese, Hunyadi János vereségét okozta a várnai és rigómezei csatában.

IRODALOMJEGYZÉK

CSAPÓ T. – LENNER T. – KOVÁCS G. 2023: A megyei jogú városok történeti fejlődése és településmorfológiája. – Településföldrajzi Tudományos Egyesület, Szombathely. pp. 177–196.

KOVÁCS B. 1965: Eger középkori utcái. Agria III. – Az Egri Dobó István Vármúzeum évkönyve, Eger. pp. 73–90.

NIKITSCHER P. 2014: Tér, hatalom, szimbólumok, hatalmi önreprezentáció és szimbolikus térfoglalás. – In: DÜLL A. – IZSÁK É. (szerk.): Tér-rétegek: Tanulmányok a XXI. század térfordulatairól. L’Armattan, Budapest. pp. 77–102.

Eger utcanév változásai 1800–1989. Segédlet, Magyar Nemzeti Levéltár Heves Vármegyei Levéltára, Eger.